

Слідство. Катар. Щоденник, знайдений у ванні

Станіслав Лем

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Олег Король

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Розділ I

Старосвітський ліфт із шибками з вирізьбленими на них квітами повз угору. Чулося рівномірне клацання контактів на поверхах. Зупинився. Четверо чоловіків ішли коридором, горіли лампи, хоча надворі був день.

Оббиті шкірою двері відчинилися.

— Прошу, панове, — сказав чоловік у дверях.

Ґрегорі увійшов останнім за доктором. Тут також було майже темно. За вікном хиталися в імлі голі гілки дерева.

Головний інспектор повернувся до столу — чорного, високого, з різьбленим обрамленням. Перед ним стояли два телефони і плаский мікрофон внутрішнього зв'язку. На полірованому столі лежали його люлька, окуляри, шматок замші, й усе. Сідаючи збоку, в глибокий фотель, Ґрегорі зауважив обличчя королеви Вікторії, яка дивилася з малого портретика над головою головного інспектора. Той по черзі поглянув на кожного, наче рахував чи пригадував їхні обличчя. Стіну збоку закривала велика мапа південної Англії, навпроти чорніла довга полиця з книгами.

— Панове, ви орієнтуєтесь у цій справі, — сказав інспектор, — яку я знаю лише з протоколів. Тому проситиму коротко викласти факти. Може, почнете ви, колего Фаркварт?..

— Так, пане Іспекторе, але початок я теж знаю лише з протоколів.

— Але ж на початку навіть протоколів не було, — дещо заголосоно зауважив Ґрегорі. Всі подивилися на нього. З удаваною байдужістю, енергійними рухами він почав порпатися в кишнях, шукаючи цигарки.

Фаркварт випростався у фотелі.

— Справа почалася більш-менш у середині листопада минулого року. Можливо, перші випадки трапилися раніше, але ними злегковажили. Перше поліційне донесення ми отримали за три дні

до Різдва, і лише значно пізніше, аж у січні, скрупульозне слідство виявило, що ці історії з останками траплялися й раніше. Перше донесення походило з Енгендера. Воно, кажучи точніше, було напівофіційним. Наглядач моргу, Плейс, скаржився комендантові міського відділку, який, до речі, є його швагром, що вночі хтось рухав останки.

— У чому полягало це рухання?

Інспектор методично протирав окуляри.

— У тому, що вранці останки перебували в інших позах, ніж попереднього вечора. Стисло кажучи, йшлося тільки про одні останки, здається, певного потопельника, котрий...

— «Здається»? — усе ще байдужим голосом перепитав головний інспектор.

Фаркварт іще більше випростався у фотелі.

— Усі свідчення є повторними реконструкціями, бо свого часу ніхто не надавав їм значення, — пояснив він. — Доглядач моргу тепер не зовсім певний, чи йшлося саме про останки того потопельника, чи про якісь інші. Справа точилася неформально: комендант відділку в Енгендері, Гібсон, не заніс цього донесення у протокол, бо гадав...

— Може, ми не будемо вдаватися у подібні деталі? — кинув з фотеля чоловік, який сидів під книжковою полицею. Він зайняв найвигіднішу позицію. Закинув ногу на ногу так високо, що було видно жовті шкарпетки і смужку голого тіла над ними.

— Боюся, що вони конче потрібні, — сухо відрізав Фаркварт, не дивлячись на нього. Головний інспектор урешті одягнув окуляри, і його обличчя, досі ніби відсутнє, набрало приязного вигляду.

— Формальну сторону слідства ми можемо собі дарувати, принаймні поки що. Прощу говорити, колего Фаркварте.

— Так, пане інспекторе. Друге донесення ми отримали з Плентінга, через вісім днів після першого. І там йшлося про те, що

хтось рухав уночі останки у цвинтарному морзі. Померлим був портовий робітник на прізвище Тікер, який довго хворів і став тягарем для родини.

Фаркварт скося глянув на Ґрегорі, а той нетерпляче засовався.

— Похорон мав відбутися вранці. Члени родини, прийшовши у морг, зауважили, що тіло лежить обличчям донизу, тобто плечима догори, а крім того, руки розкидані, що справляло враження, ніби цей чоловік... ожив. Тобто, так вважала родина. Околицею поповзли чутки про летаргію; казали, нібито Тікер прокинувся від буцімто смерті й настільки злякався того, що лежить у труні, аж помер, цього разу насправді.

— Звісно, то були вигадки, — продовжив Фаркварт. — Смерть засвідчив місцевий лікар без жодних сумнівів. Коли, одначе, плітки поширилися найближчими околицями, звернули увагу, що про так зване «рухання останків», в кожному разі про те, що після ночі їх знаходили у зміненій позі, люди говорили вже протягом певного часу.

— Що значить «певного»? — спитав інспектор.

— Встановити це не вдалося. Плітки стосувалися Шелтема та Діппера. З початку січня місцеві сили провели більш-менш систематичне слідство, оскільки справа не здавалася серйозною. Свідчення місцевого населення були частково перебільшеними, частково суперечливими, отож результати слідства, власне кажучи, нічого не варті. У Шелтемі йшлося про тіло Семюеля Філтея, котрий помер від серцевого нападу; він начебто Різдвяної ночі «перевернувся у труні». Грабар, котрий це твердив, відомий як хронічний алкоголік, його слів ніхто не міг підтвердити. А в Діппері йшлося про останки розумово хворої жінки, які вранці знайшли в морзі на землі поруч із труною. Подейкували, що її викинула пасербиця, яка вночі прокралася у морг, і зробила це з ненависті. Правду кажучи, в усіх цих плітках і чутках неможливо

зорієнтуватися. Вони обмежувалися до фіксації прізвища буцімто наочного свідка, натомість той посилався на когось іншого.

— Справу напевно відклали б «ad acta 1», — тепер Фаркварт говорив швидше, — але шістнадцятого січня в морзі у Трікгіллі зникли останки якогось Джеймса Трейлі. Цю справу вів сержант Піл, якого відрядив наш СІС 2. Останки викрали з моргу між дванадцятою ночі та п'ятою ранку, коли керівник поховального закладу помітив їх відсутність. Померлий був чоловіком років... сорока п'яти...

— Ви не певні у цьому? — спитав головний інспектор. Він сидів, схиливши голову, ніби розглядав себе у полірованій поверхні столу. Фаркварт відкашлявся.

— Я певний. Це мені так вивалося... Отож, він помер через отруєння газом. То був нещасний випадок.

— А розтин? — підняв брови головний інспектор. Схилившись убік, він потягнув за ручку, що відчиняла квартиру. В нерухомому, нагрітому повітрі кімнати почувся вологий подув.

— Розтину не було, але в тому, що це був нещасний випадок, ми детально пересвідчилися. Через шість днів, 23 січня, трапився другий випадок, у Спіттуні. Там зникли останки двадцятивосьмирічного Джона Стівенса, робітника, який зазнав смертельного отруєння попереднього дня, чистячи казан у котельні. Загибель сталася близько третьої по обіді, тіло перевезли у морг, де його востаннє бачив наглядач о дев'ятій вечора. Вранці тіла вже не було. І цю справу вів сержант Піл, як у першому випадку, так само безрезультатно. Оскільки тоді ми ще не брали до уваги можливості поєднання цих двох випадків з попередніми...

— Чи ви не були б такі ласкаві поки що утриматися від коментарів, гаразд? Це полегшило б нам розгляд фактів, — зауважив головний інспектор. Він щиро усміхнувся Фарквартові. Його суха рука легко лягла на стіл. Греґорі мимоволі задивився на

цю старечу руку без рисунка жил, абсолютно безкровну.

— Третій випадок трапився у Лаверінгу. Це вже район Великого Лондона, — продовжив Фаркварт нейтральним голосом, наче втративши бажання продовжувати надто довгу розповідь. — Лікувальний факультет має там нову прозекторську. У них пропали останки п'ятдесятирічного Стюарта Елонея, котрий помер після тривалої тропічної лихоманки, що нею заразився як матрос під час рейсу у Бангкок. Цей випадок стався через дев'ять днів після другого зникнення, точніше, вночі з другого на третє лютого. Цього разу слідством зайнявся Ярд. Його вів поручник Ґрегорі, який потім узяв іще одну справу: зникнення останків з моргу приміського цвинтаря у Бромлі. Це трапилося дванадцятого лютого, йшлося про останки жінки, яка померла після операції на рак.

— Дякую панові, — сказав головний інспектор. — А чому нема сержанта Піла?

— Він хворий, пане інспекторе. Лежить у лікарні, — відповів Ґрегорі.

— Так? А що з ним таке?

Поручник завагався.

— Я не певен, але, здається, у нього щось із нирками.

— Пане поручнику, може, ви коротко розповісте про перебіг слідства?

— Так, пане інспекторе.

Ґрегорі відкашлявся, набрав повітря і, струшуючи попіл мимо попільнички, сказав несподівано тихо:

— Я не маю чим похвалитися. Останки в усіх випадках зникли вночі. На місці не було жодних слідів чи ознак злочину. В моргах, зрештою, це було непотрібно. Їх узагалі чи й зовсім не замикають, або так, що їх відчинить дитина зігнутих цвяхом...

— Прозекторій був замкнутим, — уперше озвався поліцейний лікар Соренсен. Він сидів, відкинувши голову назад, і тому її

негарна кутаста форма не впадала у вічі. Він легенько масував пальцем припухлу шкіру під очима.

Ґреґорі встиг подумати, що Соренсен добре зробив, обираючи фах, у якому спілкується переважно з небіжчиками. Він майже з придворною шаною вклонився докторові.

— Ви зняли це мені з уст, докторе. У залі, з якої зникли останки, ми помітили відчинене вікно. Точніше, воно було прикрите, але не замкнене, так, ніби хтось через нього вийшов.

— Але спочатку він мусив увійти, — нетерпляче кинув Соренсен.

— Чудове спостереження, — в'їдливо кинув Ґреґорі, але відразу пожалкував про це і зиркнув на головного, який сидів нерухомо й мовчав, ніби нічого не почув.

— Ця зала на першому поверсі, — продовжив поручник після секунди ніякової мовчанки. — Увечері вікно було зачинене, як й інші, про що свідчить зізнання доглядача, який наполіг на тому, щоб усі вікна були зачинені. Він сам це перевірів, оскільки брався мороз, і він боявся, що можуть замерзнути калорифери. Там і так не дуже палять, бо це ж прозекторій. Професор Гарві, завідувач кафедри, дав доглядачеві найвищу оцінку. За його словами, ця людина взагалі надто педантична. Йому можна безумовно довіряти.

— А де можна заховатися в цьому прозекторії? — спитав головний інспектор. Він поглянув на присутніх, мовби наново усвідомлюючи для себе їхню присутність.

— Власне кажучи... таке неможливо, пане інспекторе. Це вимагало б співучасті доглядача. Крім секційних столів, там немає жодних меблів, темних кутів, сховків... Є стінні шафи для верхнього одягу студентів та інструментів, але в жодній не вмістилася б навіть дитина.

— Ви сказали це дослівно?

— Прошу?

— Отже — дитина теж ні? — спокійно спитав інспектор.

— Ну... — поручник зморщив чоло. — Дитина, пане інспекторе, помістилася б, але максимум семи-восьми років.

— Чи пан вимірював ці шафки?

— Так, — відповідь пролунала негайно. — Я міряв усі, бо припускав, що, може, якась більша, ніж інші. Однакові. Крім того, є гардероб, туалет, навчальні аудиторії, у підвалі — холодильня і склад препаратів, а на поверсі — кімнати асистентів і кабінет професора. Усі ці приміщення доглядач обходить звечора, навіть кілька разів, завдяки власній запопадливості, я б так висловився. Про це мені сказав професор. Ніхто не міг там сховатися.

— А якби дитина...? — лагідно докинув інспектор. Він скинув окуляри, ніби роззброїв гостроту погляду. Ґреґорі енергійно похитав головою.

— Ні, це неможливо. Дитина не відчинила б вікна. Це дуже великі, високі вікна з двома замками угорі та внизу, які рухаються важелем, закріпленим на фрамугі. Як ось тут, — Ґреґорі показав на вікно, з якого тягло холодним повітрям. — Ці важелі ходять дуже тяжко, доглядач навіть скаржився на це. Зрештою, я й сам пробував.

— Він скаржився на те, що вони тяжко рухаються? — запитав Соренсен зі своєю тямничою усмішкою, яку Ґреґорі ледве терпів. Він би промовчав на це запитання, та головний інспектор дивився на нього вичікувально, отож неохоче відповів:

— Доглядач сказав мені про це тільки тоді, коли я при ньому відчиняв і зачиняв вікна. Це не лише педант, а й добрячий зануда. Телепень, — наголосив Ґреґорі, ніби випадково дивлячись на Соренсена. Він був задоволений собою. — Зрештою, це в такому віці природно, — додав миролюбно, — близько шістдесятки, склеро... — він урвав, зніяковівши. Інспектор був не молодшим. Ґреґорі розпачливо намагався викрутитися зі сказаного, але не знав як. Присутні сиділи нерухомо. Ґреґорі це не сподобалося. Головний

інспектор надів окуляри.

— Чи пан закінчив говорити?

— Так, — Ґреґорі завагався, — власне кажучи, так. Тобто щодо тих трьох випадків. В останньому я звернув особливу увагу на середовище, я маю на увазі передусім нічний рух в околиці прозекторію. Констеблі, які патрулювали в цьому районі, не зауважили нічого підозрілого. Коли я взявся за справу, то якомога докладніше довідався про деталі попередніх випадків — як від сержанта Піла, так і безпосередньо: я був у всіх цих місцевостях. Однак не знайшов жодної нитки, жодного сліду. Нічого, зовсім нічого. Жінка, яка померла від раку, зникла з моргу за подібних обставин, як і згаданий робітник. Уранці, коли прийшов хтось із родини, труна була порожня.

— Так, — сказав головний інспектор. — Наразі дякуємо панові. Колега Фаркварт, може, тепер ви?

— Перейти до наступних? Так, пане інспекторе.

«Він мав би служити на флоті, поводитьсь, наче при ранковому піднятті прапора, і так упродовж усього життя», — подумав Ґреґорі. Йому хотілося зітхнути.

— Наступне зникнення трапилось у Льюес через сім днів, дев'ятнадцятого лютого. Йшлося про молодого портового робітника, який потрапив у автомобільну катастрофу. Він зазнав внутрішнього крововиливу внаслідок розриву шлунка. Його успішно прооперували, як казали лікарі... але після операції він помер. Останки зникли над ранок. Час ми змогли встановити з винятковою точністю, оскільки близько третьої ранку помер інший пацієнт — Бартон, сестра якого (він мешкав із сестрою) так боялася залишатися з покійником в одній квартирі, що підняла на ноги власника поховального закладу. Отож останки відвезли у морг о третій ночі. Двоє працівників цього закладу поклали тіло поруч із тілом того робітника...

— Пан хотів щось сказати? — втрутився головний інспектор. Фаркварт легенько прикусив вус.

— Ні... — врешті протягнув.

Над будівлею почувся протяжний, дедалі сильніший шум авіаційних двигунів. Невидимий літак пролетів на південь. Шиби відізналися тихим унісоном.

— Власне кажучи... — зважився Фаркварт, — кладучи принесені останки, один із працівників пересунув труп того робітника, бо він йому заважав, отож... він стверджує, що це тіло — не було холодним.

— Гмм, — притакнув головний інспектор, ніби йшлося про річ, найбуденнішу в усьому світі. — Не було холодним? А як він це окреслив? Чи пан може повторити його слова?

— Сказав, що не було холодним, — Фаркварт говорив неохоче, роблячи перерви між словами. — Це звучить по-ідіот... це не має сенсу, але той працівник наполягав, що так було. Твердить, що сказав це своєму товаришеві, але той нічого не пам'ятає. Ґреґорі допитував їх обох, окремо, двічі.

Головний інспектор, не кажучи й слова, повернувся до поручника.

— Що ж, це дуже балакучий і не надто правдивий чоловік, цей працівник, — поспішив пояснити Ґреґорі. — Таке в мене склалося враження. Тип з розряду дурнів, які страшенно люблять звертати на себе увагу, готові у відповідь на кожне питання розказувати історію світу. Він наполягав, що це був летаргічний сон «або ще гірше» — це його вислів. З іншого боку, мене здивувало те, що люди, які фахово працюють з останками, не вірять у летаргічний сон, бо це суперечить їхньому досвідові.

— А що кажуть лікарі?

Ґреґорі мовчав, віддаючи першість Фарквартові, котрий, мовби незадоволений, що дурниці присвячують стільки уваги, сказав,

стенувши плечима:

— Смерть настала попереднього дня. Виникли трупні плями, помертне закростеніння... він був неживим, ніби камінь.

— Ще щось?..

— Так. Подібно, як у попередніх випадках, останки були вдягнуті до похорону. Лише останки Трейлі, що зникли у Трікдауні, не були одягнуті. Власник поховального закладу мав зайнятися цим лише наступного дня. Так сталося тому, що родина не хотіла відразу дати вбрання. Тобто, вона його забрала. А коли принесли інше, тіла вже не було.

— А в інших випадках? Що ви скажете?

— Останки тої жінки були також одягнуті. Тієї, яка померла після операції на рак.

— Як?

— Ну... в сукню.

— А черевички? — спитав головний інспектор так тихо, що Грегорі нахилився вперед.

— Черевички вона теж мала.

— А інші?

— Ті інші... отже, вони не були одягнуті, але також тоді (як можна вважати) зникла штора, що відділяла у глибині моргу невелику нішу. Це було чорне полотнище, пришите до металевих кілець, що совалися по карнизу. На цих кільцях залишилися шматки полотна.

— Його здерли?

— Ні, карниз тонкий і не витримав би великого зусилля. Той клапоть...

— А ви пробували зламати карниз?

— Ні.

— То звідки знаєте, що він би не витримав?

— Так, на око...

Головний інспектор запитував спокійно, вдивляючись у шиби шафки, що відбивали прямокутник вікна. Він робив це, ніби думаючи про щось інше, однак питання лунали так часто і швидко, що Фаркварт ледве встигав відповідати.

— Гаразд, — підсумував головний інспектор. — Чи ці клапти обстежили?

— Так, доктор Соренсен...

Лікар перестав потирати кутасте підборіддя.

— Полотно було обірване чи, радше, передерте зі значним зусиллям, а не обрізане. Це точно. Так, ніби його... ніби його хтось відгриз. Я навіть зробив кілька проб. Зображення під мікроскопом показало те саме.

Коротку мовчанку, яка запанувала, порушив далекий звук авіадвигуна, приглушений туманом.

— Чи крім тієї запони ще щось пропало? — врешті спитав інспектор. Доктор глянув на Фаркварта, який кивнув головою.

— Так. Котушка пластиря, велика катушка, яку забули на столику біля вхідних дверей.

— Пластир? — Підняв брови інспектор.

— Так.

— Ну, а останки з прозекторію? Чи вони також були одягнуті?

— Ні. Але ця справа... про той випадок уже розповідав Ґрегорі...

— Забув про це сказати, — швидко почав поручник. Пластик використовують для фіксації підборіддя... щоб не падала щелепа, — пояснив Соренсен. — Косметика померлого, — додав із сардонічною посмішкою.

— Це все?

— Ні, — винувато посміхаючись, що його викрили в розгубленості. — Тіло було не вдягнуте, але доглядач не дорахувався одного лікарського халата і двох пар білих полотняних штанів, які студенти одягають улітку. Так само забракло кількох пар картонних

пантофлів. Щоправда, він сказав, що таких речей він ніколи не може дорахуватися, підозрював прачку в недбалості й навіть у крадіжці.

Інспектор глибоко зітхнув і стукнув окулярами по столу.

— Дякую. Докторе Скіссе, чи можу просити вас до слова?

Скісс не змінив байдужої пози. Він буркнув щось невиразне, закінчуючи поспішний запис у розгорнутій папці, яка спиралася на його гостре, високо підняте коліно.

Нахиливши пташину голову, вже трохи лисувату, він з розмахом закрив папку. Сховав її під фотель, розтягнув тонкі вуста, ніби хотів свиснути, і встав, потираючи руки з набряклими артрозними суглобами.

— Запрошення мене до слова я трактую як корисне повчіння, — сказав високим голосом, мало не фальцетом. — З природних причин я легко впадаю у манеру лектора, що вас, панове, може здивувати, але на це нема ради; серію, про яку йдеться, я вивчив — наскільки це було можливо. Класичні методи слідства — колекціонування слідів і пошук мотивів — цілком підвели. Отож я мусив використати статистичний метод. Що він дає? На місці злочину часто можна визначити, який факт із ним пов'язаний, а який ні. Наприклад, форми плям крові поблизу останків убитого мають зв'язок зі злочином і можуть багато сказати про його перебіг. Натомість факт, чи у день убивства над будинком пливли купчасті чи перисті хмари, або ж чи телефонні дроти перед будинком алюмінієві чи мідні, можна визнати несуттєвими. Натомість, щодо нашої серії, то наперед узагалі неможливо окреслити, які супутні факти були пов'язані зі злочином, а які ні.

— Якби трапився лише один випадок, — тягнув Скісс, — ми були би безсилими. На щастя, їх трапилося більше. Очевидно, що кількість предметів і явищ, які в критичний час перебували чи відбувалися поблизу місця подій, є практично нескінченною. Однак оскільки перед нами серія, то мусимо опертися переважно на ті

факти, які супроводили всі чи майже всі випадки. Тому ми будемо діяти методом статистичного порівняння явищ. Цей метод досі майже не застосовували у слідстві, тож я радий, що сьогодні можу представити його вам — водночас із першими результатами...

Доктор Скісс, який досі стояв за фотелем, мов за кафедрою, зробив кілька кроків довгими ногами в бік дверей, несподівано обернувся, схилив голову і продовжив, дивлячись у простір між присутніми:

• • •

Далі — у повній книжці «Слідство. Катар. Щоденник, знайдений у ванні».
nashaknyga.com.ua